

آشنایی با دامپرووری ایران

(رشته علوم دامی)

دکتر تیمور تنها

دکتر مختار فتحی

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه‌ی فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه‌ی الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پربرار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه‌ی مطالعه‌ی هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد و رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز از این وضعیت بارها اظهار گله و ناخشنودی نموده‌اند.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره‌ی دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه‌ی دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه‌ی بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام(ص) این است که «بخوان!» و در اولین

سوره‌ای که بر آن فرستاده‌ی عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه‌ی انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره‌ی جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه‌ی مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه‌ی خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلگاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	سیزده
فصل اول. اهمیت کشاورزی و دامپروری در ایران.....	۱
هدف کلی.....	۱
هدف‌های یادگیری.....	۱
مقدمه.....	۱
۱-۱ اهمیت دامپروری.....	۲
۲-۱ امنیت غذایی.....	۳
۳-۱ تولید و سرانه مصرف فراورده‌های دام و طیور در ایران و جهان.....	۳
۴-۱ صنعتی شدن دامپروری؛ مسائل پیش رو، مشکلات و پیامدهای آن.....	۶
۵-۱ تولیدکنندگان فراورده‌های دام و طیور در ایران.....	۸
۱-۵-۱ واحدهای صنعتی بزرگ.....	۹
۲-۵-۱ واحدهای صنعتی و نیمه‌صنعتی.....	۹
۳-۵-۱ مجتمع‌های دامپروری.....	۹
۴-۵-۱ دامپروری‌های روستائی و عشایری.....	۱۰
۶-۱ بخش دامپروری ایران.....	۱۰
۷-۱ بخش شیلات و پرورش آبزیان در ایران.....	۱۱
۸-۱ جمعیت دام، طیور و زنبورعسل ایران.....	۱۲
۹-۱ آشنایی با مراتع کشور.....	۱۲
۱۰-۱ قوانین مربوط به احداث و رعایت فواصل تأسیسات صنعتی دامداری.....	۱۳
۱-۱۰-۱ سیستم دفع فاضلاب.....	۱۴
۲-۱۰-۱ سیستم تصفیه فاضلاب.....	۱۴
خلاصه فصل اول.....	۱۷
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول.....	۱۸
فصل دوم. پراکندگی، پرورش و نژادهای گاو در ایران.....	۱۹
هدف کلی.....	۱۹

۱۹	هدف‌های یادگیری.....
۱۹	مقدمه.....
۲۰	۱-۲ نژادهای گاو بومی موجود در ایران.....
۲۰	۱-۱-۲ گاو کردی.....
۲۱	۲-۱-۲ گاو سرابی.....
۲۲	۳-۱-۲ گاو سیستانی.....
۲۳	۴-۱-۲ گاو گلپایگانی.....
۲۴	۵-۱-۲ گاو دشتیاری.....
۲۵	۶-۱-۲ گاو نجدی.....
۲۶	۷-۱-۲ گاو تالشی.....
۲۷	۸-۱-۲ گاو مازندرانی.....
۲۸	۲-۲ گاوهای آمیخته (دو رگ) در ایران.....
۲۸	۳-۲ نژادهای گاو اصیل موجود در ایران.....
۲۹	۱-۳-۲ نژاد هلشتاین.....
۳۱	۲-۳-۲ نژاد براون سوئیس.....
۳۲	۳-۳-۲ نژاد جرزی.....
۳۲	۴-۲ ضوابط مربوط به صدور پروانه احداث واحدهای پرورش گاو شیری.....
۳۲	۱-۴-۲ واحدهای پرورش گاو شیری صنعتی.....
۳۴	۲-۴-۲ واحدهای پرورش گاو شیری نیمه صنعتی.....
۳۴	۵-۲ ضوابط مربوط به صدور پروانه احداث واحدهای پرواربندی گوساله.....
۳۵	خلاصه فصل دوم.....
۳۶	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم.....
۳۷	فصل سوم. پراکندگی، پرورش و نژادهای گاومیش در ایران.....
۳۷	هدف کلی.....
۳۷	هدف‌های یادگیری.....
۳۷	مقدمه.....
۳۸	۱-۳ ویژگی‌های گاومیش.....
۳۹	۲-۳ طبقه‌بندی گاومیش از نظر محیط‌زیست زندگی آن‌ها.....
۳۹	۱-۲-۳ گاومیش‌های باتلاقی.....
۴۰	۲-۲-۳ نژاد گاومیش رودخانه‌ای.....
۴۱	۳-۳ پرورش گاومیش در ایران و اهمیت اقتصادی آن.....
۴۲	۴-۳ دسته‌بندی گاومیش در ایران.....
۴۲	۱-۴-۳ اکوتیپ آذری (آذربایجان غربی و شرقی، اردبیل).....
۴۴	۲-۴-۳ اکوتیپ خوزستانی (مناطق جنوب ایران و خوزستان).....
۴۶	۳-۴-۳ اکوتیپ شمالی (گیلان و مازندران).....
۴۶	۵-۳ ضوابط مربوط به صدور پروانه احداث واحدهای پرورش گاومیش.....
۴۶	۱-۵-۳ واحدهای پرورش صنعتی و نیمه صنعتی گاومیش.....
۴۸	خلاصه فصل سوم.....

۴۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم.....
۵۱	فصل چهارم. پراکندگی، پرورش و نژادهای گوسفند در ایران.....
۵۱	هدف کلی.....
۵۱	هدف‌های یادگیری.....
۵۱	مقدمه.....
۵۲	۱-۴ ویژگی‌ها و اهمیت پرورش گوسفند.....
۵۵	۲-۴ روش‌های پرورش گوسفند در ایران.....
۵۵	۱-۲-۴ پرورش گله‌های خالص.....
۵۶	۲-۲-۴ پرورش گوسفند به روش آمیخته‌گری یا گله‌های دو رگ.....
۵۶	۳-۲-۴ پرورش گوسفند در مزرعه.....
۵۷	۴-۲-۴ پرورش گوسفند به روش چرای آزاد.....
۵۷	۵-۲-۴ پرورش گوسفند به روش چرای نیمه آزاد.....
۵۷	۳-۴ تولیدات صنعت پرورش گوسفند در ایران.....
۵۷	۱-۳-۴ بررسی تولید شیر در گوسفندان ایرانی.....
۵۸	۲-۳-۴ بررسی تولید گوشت در گوسفندان ایرانی.....
۵۸	۳-۳-۴ بررسی تولید پشم در گوسفندان ایرانی.....
۵۸	۴-۴ نژادهای گوسفند موجود در ایران.....
۶۰	۱-۴-۴ نژادهای گوسفند موجود در ایران از نظر تولیدات.....
۷۵	۲-۴-۴ نژادهای گوسفند موجود در ایران از نظر شکل ظاهری.....
۷۶	۵-۴ ضوابط مربوط به صدور پروانه احداث واحدهای پرورش گوسفند داشتی.....
۷۸	۶-۴ ضوابط مربوط به صدور پروانه احداث واحدهای پرورندگی بره.....
۷۸	خلاصه فصل چهارم.....
۷۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم.....
۸۱	فصل پنجم. پراکندگی، پرورش و نژادهای بز در ایران.....
۸۱	هدف کلی.....
۸۱	هدف‌های یادگیری.....
۸۱	مقدمه.....
۸۱	۱-۵ مهم‌ترین نژادهای بز موجود در ایران.....
۸۴	۱-۱-۵ بز مرغز.....
۸۵	۲-۱-۵ بز نجدی.....
۸۵	۳-۱-۵ بز رائینی.....
۸۶	۴-۱-۵ بز تالی (عدنی).....
۸۷	۲-۵ سایر نژادهای موجود در ایران.....
۸۷	۳-۵ ضوابط مربوط به صدور پروانه احداث واحدهای پرورش بز داشتی.....
۸۷	خلاصه فصل پنجم.....
۸۸	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم.....

فصل ششم. پراکندگی، پرورش و نژادهای شتر در ایران.....	۹۱
هدف کلی.....	۹۱
هدف‌های یادگیری.....	۹۱
مقدمه.....	۹۱
۱-۶ ویژگی‌های پرورش شتر در ایران.....	۹۲
۲-۶ نژادهای شتر موجود در ایران.....	۹۳
۱-۲-۶ نژادهای دوکوهانه ایران.....	۹۳
۲-۲-۶ نژادهای شتر آمیخته ایران.....	۹۵
۳-۲-۶ نژادهای شتر یک‌کوهانه ایران.....	۹۵
۳-۶ پراکنش توده‌های شتر در ایران.....	۹۸
۱-۳-۶ شترهای بومی آذربایجان.....	۹۸
۲-۳-۶ شترهای بومی سیستان و بلوچستان.....	۱۰۰
۳-۳-۶ شترهای بومی زنجان و قزوین.....	۱۰۰
۴-۳-۶ شترهای بومی گلستان و سمنان.....	۱۰۱
۵-۳-۶ شترهای بومی کناره‌های کویر مرکزی ایران.....	۱۰۱
۶-۳-۶ شترهای بومی کناره‌های شاخاب فارس و دریای عمان.....	۱۰۲
۴-۶ روش‌های پرورش شتر در ایران.....	۱۰۲
۱-۴-۶ پرورش گله‌های مادری.....	۱۰۲
۲-۴-۶ پرواربندی شتر.....	۱۰۳
۵-۶ فراورده‌های تولیدی شتر.....	۱۰۳
۱-۵-۶ گوشت شتر.....	۱۰۳
۲-۵-۶ چربی کوهان شتر.....	۱۰۳
۳-۵-۶ شیر شتر.....	۱۰۴
۴-۵-۶ الیاف شتر.....	۱۰۴
۶-۶ پرورش و ضوابط مربوط به صدور پروانه احداث واحدهای پرورش شتر.....	۱۰۵
۱-۶-۶ شرایط فنی صدور پروانه برای واحدهای صنعتی و نیمه‌صنعتی پرورش شتر.....	۱۰۶
خلاصه فصل ششم.....	۱۰۷
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم.....	۱۰۸
فصل هفتم. پراکندگی، پرورش و نژادهای اسب در ایران.....	۱۱۱
هدف کلی.....	۱۱۱
هدف‌های یادگیری.....	۱۱۱
مقدمه.....	۱۱۱
۱-۷ تاریخچه پرورش اسب در ایران.....	۱۱۱
۲-۷ نژادهای اسب ایرانی.....	۱۱۲
۱-۲-۷ اسب اصیل (عرب).....	۱۱۲
۲-۲-۷ اسب ترکمن.....	۱۱۲

۱۱۶	۳-۲-۷ اسبچه خزر.....
۱۱۷	۴-۲-۷ اسب کرد.....
۱۱۸	۵-۲-۷ اسب فلات ایران.....
۱۱۸	۶-۲-۷ اسب قره‌باغ.....
۱۱۹	۳-۷ شیوه‌های پرورش اسب در ایران.....
۱۲۰	۱-۳-۷ پرورش اسب به شیوه عشایری.....
۱۲۰	۲-۳-۷ پرورش اسب در روستاهای کشور.....
۱۲۱	۳-۳-۷ پرورش اسب در شهرها و شهرستان‌ها.....
۱۲۲	۴-۳-۷ پرورش اسب به منظور تحقیقات و اصلاح نژاد.....
۱۲۲	۴-۷ ضوابط مربوط به صدور پروانه احداث واحدهای پرورش و اصلاح نژاد اسب.....
۱۲۳	خلاصه فصل هفتم.....
۱۲۴	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل هفتم.....
۱۲۵	فصل هشتم. پراکندگی و پرورش نژادهای طیور در ایران.....
۱۲۵	هدف کلی.....
۱۲۵	هدف‌های یادگیری.....
۱۲۵	مقدمه.....
۱۲۶	۱-۸ تاریخچه و آمار پرورش صنعتی طیور در ایران.....
۱۲۷	۲-۸ انواع واحدهای پرورش مرغ در ایران.....
۱۲۷	۱-۲-۸ واحدهای پرورشی مرغ لاین.....
۱۳۰	۲-۲-۸ واحدهای پرورشی مرغ اجداد.....
۱۳۰	۳-۲-۸ واحدهای پرورشی مرغ مادر.....
۱۳۱	۴-۲-۸ واحدهای پرورشی مرغ گوشتی.....
۱۳۱	۵-۲-۸ واحدهای پرورشی مرغ تخم‌گذار (خوراکی).....
۱۳۲	۶-۲-۸ کارخانجات جوجه‌کشی.....
۱۳۲	۳-۸ پرورش مرغ‌های بومی موجود در ایران.....
۱۳۴	۱-۳-۸ مرغ لاری.....
۱۳۵	۲-۳-۸ مرغ مرندي.....
۱۳۶	۳-۳-۸ مرغ گردن لخت.....
۱۳۶	۴-۳-۸ سایر نژادهای مرغ بومی موجود در ایران.....
۱۳۷	۴-۸ جمعیت‌های اردک بومی در ایران.....
۱۳۸	۵-۸ پرورش بوقلمون در ایران.....
۱۳۹	۶-۸ جمعیت‌های غاز بومی در ایران.....
۱۳۹	۱-۶-۸ غاز رنگی.....
۱۳۹	۲-۶-۸ غاز سفید.....
۱۴۰	۳-۶-۸ غاز خاکستری.....
۱۴۰	۷-۸ قوانین و ضوابط مربوط به احداث واحدهای صنعتی مرغداری.....
۱۴۰	خلاصه فصل هشتم.....
۱۴۲	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل هشتم.....

فصل نهم. پراکندگی و پرورش زنبور عسل و کرم ابریشم در ایران.....	۱۴۵
هدف کلی.....	۱۴۵
هدف‌های یادگیری.....	۱۴۵
مقدمه.....	۱۴۵
۱-۹ زنبورداری در ایران.....	۱۴۶
۲-۹ شرایط صدور شناسنامه (پروانه) و ضوابط زنبورداری در ایران.....	۱۴۶
۱-۲-۹ ضوابط صدور پروانه پرورش ملکه تجاری ملکه زنبور عسل.....	۱۴۷
۲-۲-۹ ضوابط مهاجرت و استقرار زنبورستان‌ها.....	۱۴۸
۳-۹ پرورش کرم ابریشم در ایران و مزایای آن.....	۱۴۸
۴-۹ پرورش کرم ابریشم (نوغانداری) در ایران.....	۱۵۰
۵-۹ نقاط جغرافیایی مستعد برای فعالیت‌های نوغانداری.....	۱۵۱
۶-۹ مراکز تولید ابریشم در ایران.....	۱۵۲
۷-۹ کارخانه‌های تولید ابریشم.....	۱۵۳
۸-۹ بازار نخ ابریشم.....	۱۵۳
۹-۹ تقاضای سالیانه نخ ابریشم در داخل کشور.....	۱۵۴
۱۰-۹ محصولات ابریشمی در ایران.....	۱۵۴
۱۱-۹ مشکلات صنعت تولید ابریشم در ایران.....	۱۵۵
خلاصه فصل نهم.....	۱۵۷
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل نهم.....	۱۵۸
 فصل دهم. منابع تولید دامپروری در ایران.....	۱۵۹
هدف کلی.....	۱۵۹
هدف‌های یادگیری.....	۱۵۹
مقدمه.....	۱۵۹
۱-۱۰ منابع خوراک دام و طیور کشور.....	۱۶۰
۲-۱۰ کارخانجات خوراک دام و طیور.....	۱۶۱
خلاصه فصل دهم.....	۱۶۲
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دهم.....	۱۶۳
 فصل یازدهم. خدمات و پشتیبانی دامپروری در ایران.....	۱۶۵
هدف کلی.....	۱۶۵
هدف‌های یادگیری.....	۱۶۵
مقدمه.....	۱۶۵
۱-۱۱ ایستگاه‌های اصلاح نژاد گاو بومی و تولید اسپرم.....	۱۶۶
۱-۱۱-۱ ضوابط تأسیس مراکز تولید و انجماد اسپرم.....	۱۶۶
۲-۱۱ ایستگاه‌های اصلاح نژاد طیور بومی.....	۱۶۷
۳-۱۱ ایستگاه‌های اصلاح نژاد گوسفند و بز.....	۱۶۸
۴-۱۱ کشتارگاه‌های دام و طیور.....	۱۶۸

۱۱-۵ کارخانجات شیر پاستوریزه و مراکز جمع‌آوری شیر.....	۱۷۱
۱۱-۵-۱ شرایط لازم برای ایجاد یک مرکز جمع‌آوری شیر.....	۱۷۴
۱۱-۶ کارخانجات و مؤسسات جوجه‌کشی.....	۱۷۵
خلاصه فصل یازدهم.....	۱۷۶
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل یازدهم.....	۱۷۷
فصل دوازدهم. بیماری‌های دام و طیور و خدمات دامپزشکی در ایران.....	۱۷۹
هدف کلی.....	۱۷۹
هدف‌های یادگیری.....	۱۷۹
مقدمه.....	۱۷۹
۱۲-۱ تاریخچه دامپزشکی در جهان.....	۱۸۰
۱۲-۲ تاریخچه دامپزشکی در ایران.....	۱۸۰
۱۲-۲-۱ تاریخچه دامپزشکی کهن در ایران.....	۱۸۰
۱۲-۲-۲ تاریخچه دامپزشکی نوین در ایران.....	۱۸۱
۱۲-۳ مهم‌ترین وظایف سازمان دامپزشکی.....	۱۸۳
۱۲-۴ نقش دامپزشکی در اقتصاد ملی و ایجاد اشتغال.....	۱۸۳
۱۲-۵ فعالیت‌های سازمان دامپزشکی در زمینه سرمایه‌گذاری و اشتغال.....	۱۸۵
۱۲-۵-۱ حوزه بهداشت عمومی.....	۱۸۵
۱۲-۵-۲ حوزه دارو، درمان و آزمایشگاه‌ها.....	۱۸۶
۱۲-۶ مبارزه با بیماری‌های دام، طیور و بیماری‌های مشترک بین انسان و دام.....	۱۸۷
۱۲-۶-۱ بیماری‌های دامی.....	۱۸۷
۱۲-۶-۲ بیماری‌های انگلی.....	۱۸۹
۱۲-۶-۳ بیماری‌های طیور.....	۱۸۹
۱۲-۶-۴ بیماری‌های مشترک بین انسان و دام.....	۱۹۲
خلاصه فصل دوازدهم.....	۱۹۵
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوازدهم.....	۱۹۶
پاسخنامه خودآزمایی‌های چهارگزینه‌ای.....	۱۹۹
منابع.....	۲۰۱

پیشگفتار

ایران دارای شرایط آب‌وهوایی گوناگون و ویژه‌ای در خاورمیانه و منطقه است. کشاورزی و دامپروری از دیرباز در ایران رواج داشته و حرفه اصلی مردمان ساکن در فلات قاره ایران بوده است، به گونه‌ای که اهلی شدن شمار زیادی از گونه‌های حیوانی از قبیل شترهای دوکوهانه، گوسفند، سگ و بز و نیز کشت گندم در بخش‌های گوناگون از ایران و کشورهای اطراف که زمانی جزء نقشه ایران بوده‌اند، انجام شده است. برای نمونه، وجود چندین نگاره تخت جمشید در ۲۵۰۰ سال پیش و یا آثار به دست آمده از تپه‌های سیلک کاشان در ۶۰۰۰ سال پیش این ادعا را ثابت می‌کند. بنابراین می‌توان گفت که ایرانیان قدیم از جمله مردمانی بوده‌اند که در هزاره ششم پیش از میلاد مسیح و حتی زودتر از آن به کشاورزی و دامپروری اقدام کرده‌اند.

برپایه گزارشات کارشناسان سازمان خواروبار جهانی (فائو)، ایران از جمله کشورهایی است که کمتر دچار دگرگونی ژنتیکی گونه‌های حیوانی و گیاهی شده است. وجود بیش از ۱۰۰ توده ژنتیکی بومی ایران از قبیل گاو، گاومیش، گوسفند، بز و ماکیان از سرمایه‌های ملی و مهم ایران به حساب می‌آید.

دامپروری، از دیرباز تاکنون، همواره به عنوان رشته مکمل در کنار سایر رشته‌های کشاورزی مثل زراعت، در دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران در دهه ۱۳۰۰ شمسی مطرح بوده است. هم‌اکنون نزدیک به ۸۵ درصد شاغلین در بخش کشاورزی به دامپروری نیز مشغول هستند که این جمعیت مسئولیت تأمین نیازهای پروتئینی جامعه را به عهده دارند.

تا قبل از دهه ۱۳۲۰، شیوه دامداری در ایران به صورت شیوه‌های کاملاً سنتی بود که با ورود دام‌های اصیل در سال ۱۳۱۲، دگرگونی بزرگی در پرورش گاو شیری در ایران به وجود آمد و به تدریج صنعتی شدن دامداری در ایران آغاز شد. امروزه و با افزایش جمعیت کشور، میزان نیاز به پروتئین حیوانی نیز افزایش یافته است. بنابراین نیاز به افزایش سرانه پروتئین حیوانی ایجاب می‌کند متولیان صنعت دامپروری از جمله کارشناسان و پرورش دهندگان، وظیفه مهم خود را در این مسیر ایفا کنند.

فصل اول

اهمیت کشاورزی و دامپروری در ایران

هدف کلی

آشنایی با اهمیت کشاورزی و دامپروری در تولید امنیت غذایی کشور

هدف‌های یادگیری

پس از پایان این فصل از دانشجو انتظار می‌رود که بتواند:

۱. وضعیت مصرف سرانه منابع پروتئینی حیوانی ایران و جهان را شرح دهد.
۲. موانع و چشم‌اندازهای آینده دامپروری را در ایران و جهان توضیح دهد.
۳. سهم کشورهای مختلف را در تولید محصولات دامپروری شرح دهد.
۴. منابع و ظرفیت مراتع کشور را بیان کند.
۵. ضوابط احداث واحدهای صنعتی را براساس نظام دامپروری شرح دهد.

مقدمه

به کلیه فعالیت‌هایی که با هدف بهره‌برداری از فراورده‌های حیوانات اهلی انجام می‌شود، دامپروری^۱ اطلاق می‌شود. درمقابل، به پرورش و نگهداری دام‌ها بدون به‌کارگیری روش‌ها و شیوه‌های علمی و فنی- مثل آنچه به شیوه سنتی در روستاها و عشایر انجام می‌شود- دامداری اطلاق می‌شود.

دام^۲، جاندار است (پستاندار، پرنده، حشره، آبی و...) که به‌منظور تغذیه‌ای، اقتصادی، صنعتی، ورزشی، سرگرمی و... توسط انسان پرورش داده می‌شود. از دیدگاه

1. Animal Husbandary
2. Livestock, Farm Animal

کشاورزی، دام به جاندارانی گفته می‌شود که محصولات و فراورده‌های آنها به نحوی مورد استفاده غذای انسان قرار می‌گیرد.

۱-۱ اهمیت دامپروری

غذای انسان به‌طور عام و نیازهای پروتئینی انسان به‌طور خاص بر دو پایه منابع گیاهی (گندم، برنج، سیب‌زمینی، سبزی و...) و منابع حیوانی (گوشت، شیر، تخم‌مرغ و...) استوار است. کارشناسان علوم تغذیه اعتقاد دارند که بایستی در جیره غذایی روزانه انسان به‌میزان مشخصی از هر دو ترکیب پروتئینی گیاهی و حیوانی وجود داشته باشد. تولید پروتئین گیاهی در بیشتر کشورهای جهان به آسانی صورت می‌گیرد، در صورتی‌که تولید پروتئین حیوانی سخت‌تر بوده و در اندازه مورد نیاز جمعیت در حال افزایش بشر نبوده و به این ترتیب روز به روز کمبود آن در تغذیه انسان بیشتر آشکار می‌شود.

علاوه بر این، امروزه یکی از شاخص‌های پیشرفت زندگی مردم در کشورهای مختلف، از روی چگونگی تغذیه و به‌ویژه میزان و نوع پروتئین مصرفی آنها است. پروتئین‌های حیوانی در مقایسه با پروتئین‌های گیاهی، دارای ترکیب متعادل‌تر از اسیدهای آمینه ضروری است. همچنین، پروتئین‌های حیوانی دارای مقادیر بالاتر و مناسب‌تری از کلسیم، فسفر، آهن، ید و ویتامین‌های گروه B و به‌خصوص ویتامین B₁₂ می‌باشد. بنابراین به پروتئین‌های حیوانی، پروتئین‌های کامل و ایده‌آل گفته می‌شود، به‌طوری‌که اکنون ثابت شده است بدون استفاده از پروتئین‌های حیوانی، اگرچه تغذیه امکان‌پذیر است، اما کافی نیست و کمبود پروتئین حیوانی موجب به هم خوردن تعادل عصبی، عقب‌ماندگی فکری و ناتوانی بدن در مقابل بیماری‌های عفونی خواهد شد.

برپایه گزارشات سازمان بهداشت جهانی^۱، سلامت انسان تنها با عوامل بیماری به خطر نمی‌افتد، بلکه سلامت انسان با کمبود مواد غذایی و به‌خصوص کمبود پروتئین حیوانی به‌خطر می‌افتد. میزان نیاز به پروتئین انسان، به سن، وزن، جنس و وضعیت فیزیولوژیکی بدن فرد بستگی دارد؛ نیاز پروتئینی یک فرد بزرگسال در روز، یک گرم به ازای هر کیلوگرم وزن بدن است که حداقل بایست ۲۵ درصد آن از منابع حیوانی فراهم شود. به‌طور مثال، یک فرد ۷۰ کیلوگرمی در روز نیاز به ۷۰ گرم پروتئین دارد که باید از این میزان، ۱۷/۵ گرم آن توسط منابع حیوانی فراهم شود. براساس آمارهای بین‌المللی،

1. World Health Organization (WHO)

هم‌اکنون نزدیک به ۵۰۰ میلیون نفر بیشتر از مقدار مورد نیاز و بالغ بر دو میلیارد نفر کمتر از مقدار مورد نیاز، پروتئین حیوانی دریافت می‌کنند. این گزارش می‌تواند به‌خوبی اهمیت صنعت دامپروری را به‌منظور تأمین نیازهای پروتئینی جامعه برجسته سازد.

۲-۱ امنیت غذایی

امنیت غذایی عبارت‌است از ایجاد امکانات و زمینه مناسب برای اینکه همه افراد یک جامعه برپایه نیازهای بدن و سازگار با فرهنگ، سلیقه و گرایش، به منابع غذایی مورد نیاز خود به آسانی دسترسی داشته باشند. به‌بیان‌دیگر، همسو با استانداردهای غذایی برآوردشده، مواد غذایی مورد نیاز هماهنگ با حالت‌های فیزیولوژیک بدن، با جیره غذایی روزانه فراهم شود. برای نمونه سازمان خواروبار و کشاورزی جهانی^۱، میزان استفاده از پروتئین را در روز برای هر فرد، ۲۹ گرم پیشنهاد کرده‌است که باید از منابع گیاهی و حیوانی تأمین شود. طبق تعریف یادشده از امنیت غذایی، باید تمامی مردم جهان به این مقدار پروتئین مورد نیاز، بدون هیچ محدودیتی دسترسی کامل و آسان داشته باشند. دسترسی کامل و آسان مردم به مواد پروتئینی مورد نیاز خود، به دو عامل سطح درآمد و قیمت فراورده بستگی دارد. بنابراین یک سیستم تولیدی باید به گونه‌ای طراحی و کارآمدی داشته باشد که هزینه‌های تولید را کاهش داده و از کیفیت محصول نیز کاسته نشود.

۳-۱ تولید و سرانه مصرف فراورده‌های دام و طیور در ایران و جهان

آمارهای متعددی نشان می‌دهد که میانگین سرانه مصرف شیر در ایران تقریباً ۱۰۲ لیتر است؛ درحالی‌که این رقم برای جهان نزدیک به ۱۷۰ لیتر و برای کشورهای اروپایی پیشرفته (فرانسه ۳۸۰ لیتر، آلمان ۴۰۰ لیتر، هلند ۴۸۰) نزدیک به ۳۵۰ لیتر در سال می‌باشد. متأسفانه درمقابل، سرانه مصرف نوشابه‌های گازدار در جهان برای هر فرد در سال ۱۰ لیتر است؛ درحالی‌که این رقم برای هر ایرانی در سال نزدیک به ۴۲ لیتر است. با توجه به این آمار، می‌توان دریافت که میزان سرانه مصرف شیر در ایران بسیار پایین بوده و بایستی آن را بهبود داد. آگاهی نداشتن مردم از ارزش غذایی شیر و

۴ آشنایی با دامپروری ایران

مشکلات و بیماری‌های ناشی از عدم مصرف مقادیر کافی شیر به‌خصوص در جوانان و افراد مسن، یکی از دلایل کاهش تمایل به مصرف شیر و پایین‌بودن سرانه مصرف شیر در ایران است.

جدول ۱-۱. سرانه تولید و سرانه مصرف برخی از فراورده‌های تولیدات دامی در ایران

فراورده	میانگین سرانه تولید در کشور (کیلوگرم)	میانگین سرانه مصرف در کشور (کیلوگرم)
شیر	۱۳۳/۶۱	۱۰/۲
گوشت قرمز	۱۵/۲۵	۱۰/۹۹
گوشت مرغ	۲۲/۹	۲۵/۱۶
تخم مرغ	۹/۹۹	۱۱/۱۲
ماهی	-	۷
عسل	۰/۵۷	۰/۹۲۳

معاونت امور دام وزارت جهاد کشاورزی (۱۳۹۲)

میانگین سرانه مصرف آبزیان و ماهی در سال ۱۳۹۲ در ایران، بین ۶/۸ تا ۷/۷ کیلوگرم در سال بود درحالی‌که این رقم برای میانگین جهان، ۱۸ کیلوگرم بود. لازم به‌ذکر است که سرانه مصرف محصولات شیلاتی در استان تهران ۷/۲، در استان‌های اصفهان ۷، خراسان ۲/۸ و مازندران ۱۱/۶ کیلوگرم بوده‌است. درهمین مدت، سرانه مصرف محصولات شیلاتی در کشورهای پیشرفته اروپایی ۳۵ کیلوگرم، ژاپن بین ۶۰ تا ۷۵ کیلوگرم بوده‌است. آمارهای جهانی نشان می‌دهد خوشبختانه میزان مصرف محصولات شیلاتی از ۱۱/۶ کیلوگرم در سال ۱۹۷۳ به ۱۸ کیلوگرم در سال ۲۰۱۰ افزایش یافته‌است.

میانگین مصرف تخم‌مرغ در ایران نزدیک به ۱۱/۱۲ کیلوگرم یا ۲۱۰ عدد در سال است که در کشورهای پیشرفته دنیا به ۲۴ کیلوگرم می‌رسد. این درحالی‌است که میزان پیشنهادشده برای مصرف تخم‌مرغ از سوی سازمان خواروبار جهانی، تقریباً ۱۸۰ تخم‌مرغ در سال است.

میانگین مصرف سرانه گوشت قرمز در ایران بین ۱۰/۵ تا ۱۲ کیلوگرم در سال است. درحالی‌که این رقم در میانگین جهانی به ۵۰ کیلوگرم، آرژانتین ۵۳/۵ کیلوگرم، آمریکا ۳۸ کیلوگرم، اروپا ۱۶/۵ کیلوگرم، هند ۱/۶ کیلوگرم و چین ۴ کیلوگرم در سال است.

۵ اهمیت کشاورزی و دامپروری در ایران

جدول ۱-۲. سرانه مصرف برخی فراورده‌های تولیدات دامی در برخی کشورهای جهان (کیلوگرم)

کشور	تخم مرغ	گوشت گاو	گوشت مرغ	پنیر
ایران	۱۱/۱۲	۱۰/۹۹	۲۵/۱۶	۳
آلمان	۱۱	۱۱	۱۳	۱۹
ژاپن	۱۹	۸	۱۵	۲
سوئیس	۱۰	۲۰	۱۴	۲۰
سوئد	۱۰	۲۳	۱۲	۱۸
ترکیه	۹	۴	۱۲	۱
انگلستان	۱۱	۲۰	۲۹	۱۰
آمریکا	۱۴	۴۱	۵۰	۱۵

FAOSTAT 2009

جدول ۱-۳. سرانه استفاده از تخم مرغ در ایران و برخی از کشورهای جهان

کشور	سرانه (عدد تخم مرغ در سال)
ایران	۲۱۰
مکزیک	۳۴۰
ژاپن	۳۳۰
فرانسه	۲۵۰
آلمان	۲۲۰
لهستان	۳۰۰
دانمارک	۲۸۰
آمریکا	۲۵۵

جدول ۱-۴. آمار میزان تولید برخی فراورده‌های دامی در جهان در سال ۲۰۱۱

فراورده دامی	میزان تولید (میلیون تن)
شیر	۵۹۹۴۳۸۰۰۳
گوشت گاو	۶۲۱۴۹۶۵۸
گوشت گوسفند	۸۵۷۷۰۶۷
گوشت مرغ	۸۵۳۹۰۸۶۲
تخم مرغ	۶۳۵۷۱۵۳۶
شیر گاومیش	۹۲۵۱۷۲۱۷

FAOSTAT 2011

میانگین مصرف سرانه گوشت مرغ نیز در ایران ۲۵/۱۶ کیلوگرم در سال است که در چین ۹/۶ کیلوگرم، اروپا ۱۸/۱ کیلوگرم، هند ۲/۳ کیلوگرم و در ژاپن ۱۶/۵ کیلوگرم در سال است؛ درحالی که طبق آمارهای جهانی، بالاترین مقدار مصرف گوشت مرغ متعلق به کشور امارات متحده عربی با ۵۹/۴ کیلوگرم در سال است.

جدول ۱-۵. میزان تولیدات فراورده دامی در ایران (سال ۲۰۱۰)

فراورده	میزان تولید (تن)	فراورده	میزان تولید (تن)
گوشت گاو	۳۹۱۵۰۰	شیر گاو	۶۳۹۱۴۰۰
گوشت گاو میش	۱۹۰۴۰	شیر گاو میش	۲۷۹۸۰۰
گوشت گوسفند	۳۶۰۰۰۰	شیر بز	۴۵۲۱۰۰
گوشت بز	۱۳۸۰۰۰	تخم مرغ	۷۴۱۰۰۰
گوشت شتر	۱۶۸۰	پشم گوسفند	۶۰۰۰۰
گوشت مرغ	۱۶۵۰۰۰۰	گوشت بوقلمون	۶۰۰۰

جدول ۱-۶. زمان و مکان اهلی شدن حیوانات مختلف

گونه	زمان اهلی شدن (سال پیش از میلاد)	مکان
گاو	۷ تا ۹ هزار	اروپا
گوسفند	۸ تا ۹ هزار	شمال ایران، اردن
بز	۹ تا ۱۰ هزار	اردن، مرز ایران و عراق
شتر	۴ هزار	ایران، عربستان
مرغ	۴ هزار	شرق آسیا
کرم ابریشم	۵ هزار	چین، ایران
زنبور عسل	۵ هزار	دره نیل

۱-۴ صنعتی شدن دامپروری؛ مسائل پیش رو، مشکلات و پیامدهای آن

اهلی کردن گاو در بخش هایی از آسیا و آفریقای شمالی در تقریباً ۶۰۰۰ تا ۸۰۰۰ سال پیش از میلاد مسیح آغاز شده است. کتیبه های باستان شناسی نشان می دهد که صنعت گاوداری در ۶۰۰۰ سال پیش از میلاد در میان سومریان رواج زیادی داشته است. از دیدگاه اقتصادی، صنعت پرورش گاو، بزرگ ترین بخش تشکیل دهنده صنایع مختلف پرورش دام در جهان را شامل می شود. همچنین، هم اکنون صنعت دامپروری و تولیدات دامی نزدیک به ۴۰ درصد از کل ارزش ناخالص تولید کشاورزی جهان را تشکیل می دهد و این میزان روز به روز افزایش می یابد.

دامپروری افزون بر گوشت، شیر، فراورده‌های لبنی، تخم‌مرغ و پوست، فراورده‌های دیگری از قبیل کود آلی را نیز تولید خواهد کرد. هم‌زمان با مزایای صنعت دامپروری در جهان و ایران، اثرات ناخشنودی را در زیست بوم جهان برجای گذاشته است؛ به‌طوری‌که رشد صنعت دامپروری در آمریکا، یکی از فراسنجه‌های ویران‌کننده جنگل‌ها به شمار می‌رود.

نگهداری دام‌ها بیش از ظرفیت مراتع، موجب فرسایش خاک، خرابی جنگل و از بین رفتن گونه‌های مهم بیولوژیک گیاهی است. همچنین گسترش صنعت دامپروری در زمین‌های اطراف شهرهای بزرگ، سبب به مخاطره انداختن بهداشت عمومی از قبیل آلودگی منابع آب سطحی و زیرزمینی، سرازیری فاضلاب دامداری‌ها به زمین‌های اطراف مزرعه، تولید گازهای گلخانه‌ای و... خواهد شد.

براساس پیش‌بینی‌های کارشناسان سازمان خواروبار جهانی، استفاده از فراورده‌های دامی در کشورهای درحال پیشرفت تا سال ۲۰۳۰ ادامه خواهد یافت، اما روند و سرعت افزایش آن همچون گذشته نخواهد بود؛ زیرا در بیشتر این کشورها، استفاده به حداکثر ظرفیت خود خواهد رسید. دلیل رشد نیاز به فراورده‌های دامی در این دوره را کندی سرعت رشد جمعیت می‌دانند. ازسوی دیگر، افزایش نگرانی مردم در مورد مصرف محصولات دامی دستکاری‌شده ژنتیکی و همچنین مسائل بهداشتی فراورده‌های دامی از قبیل زیان‌های چربی‌های حیوانی و بیماری‌های مشترک بین انسان و حیوان، سبب کاهش درخواست‌های مردم به فراورده‌های دامی خواهد بود.

ازسوی دیگر همان‌گونه که پیشتر گفته شد، کشورهایی مثل چین و برزیل به مرز حداکثر مصرف خواهند رسید، ولی در هندوستان که در سال ۲۰۴۰ به مهم‌ترین رقیب جمعیتی چین خواهد رسید، به دلیل مسائل فرهنگی، تمایل بسیار کمی به مصرف گوشت خواهند داشت، لذا پیش‌بینی می‌شود که رشد صنعت گوشت قرمز در این کشور کند شود، اما صنعت شیر پیشرفت بیشتری خواهد داشت.

همچنین پیش‌بینی می‌شود که رشد استفاده از فراورده‌های طیور و مخصوصاً گوشت مرغ نیز رشد اندکی خواهد داشت به‌طوری‌که میانگین سرانه مصرف آن از ۲ کیلوگرم در سال ۱۳۹۹ به ۲/۱۷ کیلوگرم در سال ۲۰۳۰ برسد. همچنین پیش‌بینی‌های دیگر حاکی از آن است که سرانه مصرف گوشت خوک نیز در جهان رشد بسیار کمتری خواهد داشت.

بنابراین انتظار بر این است که با آهسته‌ترشدن تقاضا برای فراورده‌های دامی، افزایش تولید این محصولات نیز نسبت به گذشته، روند آهسته‌تری داشته باشد. پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۳۰، شمار ۳۶۰ میلیون رأس گاو شیری و گاو میش و ۵۶۰ میلیون رأس گوسفند و بز به جمعیت دامی موجود در جهان افزوده شود که این به‌معنای رشد ۲۴ درصدی در صنعت پرورش گاو شیری و رشد ۳۲ درصدی در صنعت پرورش گوسفند و بز است.

واحدهای تولیدی دامپروری در آینده، چه از لحاظ تعداد و چه از لحاظ وسعت، رشد خواهند کرد. در این واحدها در سطح گسترده‌ای از مهندسی ژنتیک، سیستم‌های پیشرفته تغذیه دام، امکانات نوین دامپزشکی و مدیریت بسیار کارآمد بهره‌گیری می‌شود. در چند دهه گذشته، گسترش واحدهای صنعتی دامپروری دو برابر واحدهای آمیخته و سنتی بوده است. روند گسترش واحدهای گسترش واحدهای دامپروری صنعتی و تجاری می‌تواند سبب به مخاطره انداختن دامپروری سنتی جمعیت ۶۷۵ میلیون نفری جامعه روستائی جهان شود؛ به‌طوری‌که اگر فعالیت‌ها و برنامه‌ریزی‌های مؤثری به اجرا نیایند، رقابت برای آن‌ها تنگ‌تر شده و سبب ورشکستگی حرفه آن‌ها و به مخاطره انداختن زندگی‌شان خواهد شد.

یکی دیگر از موانع و مشکلات پیش‌روی صنعتی‌شدن دامپروری و رشد این صنعت، تأمین خوراک دام خواهد بود؛ به‌طوری‌که طبق گزارش سازمان‌های جهانی، سالانه بیش از نیمی از کل غله تولیدشده در دنیا، برای خوراک دام استفاده می‌شود. بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند که استفاده از غلات قابل استفاده در تغذیه انسان در تغذیه دام، تهدیدی برای امنیت غذایی محسوب می‌شود؛ زیرا آن‌ها معتقدند که بخش عمده‌ای از غلات که می‌تواند در تغذیه مردم کشورهای فقیر و تنگدست قرار گیرد، در خوراک دام استفاده می‌شود.

۱-۵ تولیدکنندگان فراورده‌های دام و طیور در ایران

تولیدات و فراورده‌های دامپروری در ایران به دو شیوه صنعتی و سنتی حاصل می‌شود. طبق آمار سال ۱۳۸۴، نزدیک به ۷/۲ میلیون تن شیر خام و ۸۰۰ هزار تن گوشت قرمز از راه نگهداری دام‌های سبک و سنگین در بخش دامداری‌های سنتی ایران تولید شده‌است. به‌طورکلی تولیدکنندگان زیر بخش دامپروری را در ایران می‌توان در ۴ زیر گروه تقسیم کرد:

۱-۵-۱ واحدهای صنعتی بزرگ

تولیدکنندگان بزرگ واحدهای دامپروری شامل واحدهای بزرگ خصوصی و یا نیمه‌دولتی است و بیشتر به صورت کشت و صنعت تشکیل و اداره می‌شوند. برخی از این واحدها برپایه پژوهش‌ها و بررسی‌های از پیش برآوردشده در بخش‌های مستعد کشاورزی ساخته شده‌اند و برخی دیگر نیز به مرور و در طی فعالیت، گنجایش خود را افزایش داده و به واحدهای بزرگ تبدیل شده‌اند.

از واحدهای صنعتی بزرگ می‌توان به واحدهای دامپروری تحت مدیریت بنیاد مستضعفان، تأمین اجتماعی و مجتمع‌های کشت و صنعت کشاورزی اشاره کرد. یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد این واحدهای دامپروری، تأمین بخش بزرگی از نهاده‌های خوراک دام در داخل خود واحد است که سبب کنترل و پایین آمدن هزینه‌ها خواهد شد. این واحدها با توجه به ظرفیت بزرگ خود، می‌توانند تا ۱۰ تن در روز تولید شیر داشته باشند.

۱-۵-۲ واحدهای صنعتی و نیمه‌صنعتی

این گروه برپایه نظام دامپروری وزارت جهاد کشاورزی شکل گرفته‌اند و بیشتر شامل واحدهایی با تولید متوسط هستند و با توجه به افزایش ظرفیت، تا پنج تن در روز می‌توانند تولید شیر داشته باشند. نوع مدیریت در این واحدها به‌ویژه در سطح فنی و نیروی انسانی درگیر در این واحدها نسبت به واحدهای صنعتی بزرگ، ناهم‌انگ‌تر بوده و بنابراین سبب پایین آمدن کارایی و تولید در این واحدها شده‌است. علاوه بر این، در این واحدها، فراسنجه‌های مرگومیر، کنترل بهداشت و بیماری‌های دام، وضعیت و استانداردهای تغذیه‌ای، کیفیت شیر و...، در حد استانداردها نبوده و سبب پایین آمدن بهره‌وری در این گروه شده‌است.

۱-۵-۳ مجتمع‌های دامپروری

این واحدهای دامپروری، پیرو به اجرا درآمدن طرح ساماندهی دامپروری‌ها در بیرون از بخش‌های مسکونی و یا کار دانش‌آموختگان رشته علوم دامی و کشاورزی ایجاد و راه‌اندازی شده‌اند و با توجه به اینکه این واحدها در گذشته در بخش‌های مسکونی پیرامون شهرها و روستاها فعال بوده‌اند به اجبار در بخش‌های نزدیک به محل زندگی افراد و به‌طور متمرکز سامان داده شده‌اند. هزینه‌های تأمین نهاده‌ها برای این واحدها بسیار

گران‌تر از واحدهای صنعتی بزرگ و واحدهای صنعتی است. یکی دیگر از دلایل ایجاد این مجتمع‌ها، کاهش هزینه‌های تولید از جمله خدمات گوناگون دامپزشکی، اصلاح نژاد و تلقیح مصنوعی، مدیریت تغذیه و... بوده‌است، اما به دلیل مدیریت خرد و بالابودن هزینه‌های ثابت، اغلب دچار مشکلات اقتصادی شده و به تعطیلی کشیده شده‌اند.

۱-۵-۴ دامپروری‌های روستائی و عشایری

این گروه از دامداری‌ها تقریباً ۷۰ درصد از کل فراورده‌های دام و طیور کشور را تولید می‌کنند و شامل روستائانی می‌شود که در کنار کارهای کشاورزی، به دامپروری هم مشغول هستند و در واقع دامداری، شغل جانبی آن‌ها است.

تولید در این گروه با مشکلاتی جدی روبه‌روست که می‌توان به نبود مدیریت مناسب در تغذیه و اصلاح نژاد اشاره کرد. تولید شیر در این واحدهای دامداری از چند کیلوگرم تا چندصد کیلوگرم می‌تواند متفاوت باشد، اما به دلیل پایین بودن سطح هزینه‌های تولید در این گروه دامداری‌ها، سرمایه‌گذاری پایین‌تر بوده و به نسبت سرمایه‌گذاری، درآمد بالاتری دارند و همین باعث می‌شود که در شرایط گوناگون و نوسانات قیمت نهاده‌ها و قیمت محصول، ماندگاری بیشتری داشته باشد و شاید به همین دلیل است که تاکنون بهره بیشتری از تولید در بخش دامپروری را این گروه به عهده داشته و دارند، اما آنچه روشن و مشخص است این است که تولید در این گروه، پایین بوده و از کیفیت استاندارد برخوردار نیست. با توجه به دراختیار داشتن شمار بسیاری از دام‌های کشور در این گروه دامداری، می‌توان با برنامه‌ریزی در راستای اصلاح نژاد، بهبود دام، بهبود جایگاه دام و کنترل بیماری‌ها، شرایط لازم را برای افزایش کمیت و کیفیت تولید در این گروه دامداری فراهم کرد. در ۳۰ سال گذشته، سیاست‌های وزارت جهاد کشاورزی تنها توانسته ۳۰ درصد از کل تولید شیر را در بخش صنعتی فراهم آورد و با توجه به دارابودن ظرفیت بالای دامداری‌های روستائی، لازم است که مدلی از دامپروری ارائه شود تا با بهره‌گیری از این ظرفیت بالقوه دامداری کشور، شرایط رسیدن به مصرف سرانه ۱۶۰ لیتر شیر برای هر ایرانی در سال فراهم گردد.

۱-۶ بخش دامپروری ایران

گوناگونی شرایط آب‌وهوایی و به دنبال آن انتخاب طبیعی در سالیان دور در منطقه

فلات ایران، سبب به وجود آمدن حیوانات به ذخایر ژنتیکی گوناگون شده است. طبق نگاره‌های باستان‌شناسی، اهلی کردن و نگهداری دام در ایران بسیار زودتر از بخش‌های مختلف جهان آغاز شده است؛ به طوری که اعتقاد بر این است که ۸۰۰۰ سال قبل از میلاد، گوسفند و بز در مناطق جنوب غربی ایران اهلی شدند. همچنین آثار باستانی کشف شده نشان می‌دهد که ایرانیان ۶۰۰۰ سال قبل از میلاد گاو را اهلی کرده و از آن برای شخم‌زدن مزرعه هم سوده برده‌اند.

برپایه گزارشات سازمان خواروبار جهانی، ایران از جمله مناطقی است که کمتر دچار فرسایش و دگرگونی‌های ژنتیکی شده است. وجود بیش از ۱۰۰ توده ژنتیکی بومی ایران که با شرایط ایران سازگاری و نسبت به بیماری‌های بومی پایداری نسبی پیدا کرده‌اند از سرمایه‌های ملی و مهم ژنتیکی کشور محسوب می‌شوند.

به طور کلی بخش دامپروری در ایران در زیر بخش‌هایی شامل گوسفند، بز، گاو، گاو میش، اسب، سایر تک سمی‌ها، شتر، طیور، زنبور عسل، کارخانه‌های خوراک دام و طیور و آبزیان، کارخانه‌های فراوری گوشت، شیر، پشم، پوست، چرم و دامپزشکی، بخش‌بندی شده است که در حال حاضر ۱۸/۱۶ درصد از کل مشاغل موجود در بخش کشاورزی و روستائی را شامل می‌شوند که بیشترین شاغلین در زیربخش طیور واقع شده است.

همچنین آمارهای موجود در مورد شاغلین بخش دامپروری نشان می‌دهد که از کل شاغلین، ۶۸/۵ درصد از کل شاغلین به صورت خصوصی یا نیمه خصوصی بوده و ۳۱/۵ درصد باقی‌مانده از کل شاغلین بخش دامپروری کشور در بخش دولتی، در عناوین شغلی مختلف مشغول به فعالیت هستند.

۷-۱. بخش شیلات و پرورش آبزیان در ایران

این بخش نیز مثل بخش دامپروری به زیربخش‌های تولید و پرورش آبزیان، شکار و بهره‌برداری آبزیان و پژوهش‌های ویژه آبی‌پروری قابل بخش‌بندی است.

کل شاغلین در این بخش تقریباً معادل ۶/۵ درصد از کل شاغلین بخش کشاورزی و روستائی است که بیشترین عنوان شغلی در این بخش، مربوط به تولید و پرورش آبزیان و درعین حال، کمترین درصد شاغلین این بخش، مربوط به زیربخش پژوهش‌های آبی‌پروری است.

همچنین آمارهای موجود در مورد شاغلین بخش شیلات ایران نشان می‌دهد که از کل شاغلین، ۲۴ درصد به صورت خصوصی یا نیمه خصوصی بوده و ۷۶ درصد